

Opbrengstgericht werken en spel

Leeropbrengsten in de zandbak

In dit artikel gaan we nader in op de relatie tussen spel en opbrengstgericht werken. We hanteren hierbij de vijf indicatoren van opbrengstgericht werken, zoals gebruikt in het waarderingskader van de Inspectie. Spel (en de opvattingen hierover) verbinden we met deze indicatoren.

Cobi Boomsma

is zelfstandig onderwijsadviseur met specifieke deskundigheid op het terrein van onderwijs aan het jonge kind (www.onderwijsaanhetjongekind.nl)

Wieke Bosch

is verbonden geweest aan een pabo. Zij is auteur van boeken en artikelen, die voornamelijk gericht zijn op onderwijs aan het jonge kind

Onze visie op spel als basis van het 'schoolse' leren hebben we in ons artikel in het vorige nummer van JSW (april, 2012) nader uitgewerkt. We vinden dat de Inspectie de term 'opbrengstgericht' smal definieert, namelijk voornamelijk gericht op ontwikkelingen binnen taal en rekenen/wiskunde. We begrijpen dat vorderingen bij taal en rekenen eenvoudiger zijn aan te geven dan die bij spel, zeker in termen van 'opbrengstgerichtheid'. Toch lijkt dit argument ons te mager om het niet te doen. Daarom gaan we er in dit artikel nader op in.

Relatie spel en opbrengstgericht

De tegenstellingen tussen spel en opbrengstgericht werken lijken groot. Op www.jsw-online.nl staat een schema waarin dit wordt getoond. In dit artikel willen we kijken of spel en opbrengstgericht werken ook met elkaar te verenigen zijn. We gaan eerst na of we spel kunnen onderbrengen binnen de vijf indicatoren uit het waarderingskader van de inspectie. Daarna formuleren we mogelijkheden om spel en opbrengstgericht werken te verbinden.

1. Volg vorderingen van leerlingen

Een kerntaak van de leerkracht bij het werken met kinderen is het observeren en registreren: het kennen van de kinderen.

Het gericht observeren (zeker van jonge kinderen) vindt veelal plaats in spelsituaties, waarbij communicatie een belangrijke rol speelt. Door

het spel systematisch als observatiemiddel te gebruiken, kun je veel aflezen aan het gedrag van het kind, bijvoorbeeld: speelt het kind alleen of met andere kinderen?; hoe is de kwaliteit van het spel?; speelt het kind gevarieerd?; hoe gaat het kind om met attributen? Maar hoe weten we nu of een kind zich goed ontwikkelt of minder goed? Allereerst levert de ontwikkelingspsychologie ons de benodigde kennis over de ontwikkeling van kinderen. Daarnaast is kennis van spelvormen en spelontwikkeling onontbeerlijk. Maar ook de praktijkervaring van de leerkracht verschaft steeds beter zicht op wat je wel en niet mag verwachten van kinderen.

Op grond van observaties kun je interventies doen om de spelkwaliteit te verhogen. Hier kan collegiale consultatie een rol bij spelen: met elkaar praten over wat je hebt waargenomen en je gegevens combineren met theoretische noties. Kinderen kunnen zelf ook een belangrijke rol spelen bij het 'volgen van hun vorderingen'. Bij zowel jonge als oudere kinderen kun je vooraf bespreken wat het doel is van hun spel of opdracht. Samen kun je vervolgens bepalen of en hoe het doel is bereikt.

Josephine heeft een groep 2 / 3, het is donderdagmiddag en tijd om naar buiten te gaan. Voordat de kinderen buiten gaan spelen, roept ze Sjoerd (5.2), Amina (5.8), Gillian (5.10) en Sjef (5.4) bij zich en vraagt: 'Wat gaan jullie doen?'

Oei, een moeilijke vraag voor dit viertal. Josephine heeft een bedoeling met deze vraag; ze heeft gezien dat deze vier kinderen vaak doelloos buiten lopen en zich bij voorkeur met anderen bemoeien in plaats van zelf te spelen. Vandaag zal Josephine deze vier kinderen begeleiden.

Na enig getwijfel zegt Sjoerd: 'Ik ga in de zandbak spelen, diepe kuilen graven.' De andere drie volgen zijn voorstel. Nadat ze alle vier twee kuilen hebben gegraven, is het spelplezier voorbij. Gelukkig ziet Josephine dit en ze vraagt: 'Hoever zijn jullie met de kuilen, zijn jullie al op de bodem?' ... Nou nee, maar veel zin hebben ze er niet meer in. Josephine pakt een schepje en gaat vanuit de kuil van Sjoerd proberen of ze de kuil van Gillian kan bereiken. Ze begeleidt haar handelen met taal. Dit boeit de kinderen en het duurt niet lang of ze zijn weer druk aan het graven, van de ene kuil naar de andere. Na verloop van tijd komt Sjeff bij Josephine en vraagt: 'Mogen de kleine auto's naar buiten? Dan kunnen we door de tunnel rijden.' Eigenlijk mag er geen speelgoed van binnen naar buiten worden meegenomen. Maar omdat het viertal zo geniet van het graven en nu zelfs een plan maakt om het spel uit te breiden, geeft Josephine toestemming om met de auto's buiten te spelen.

Wat is hier gebeurd? De kinderen zijn tot spel gekomen, omdat de leerkracht hen goed heeft geobserveerd. Ze zag dat er niet gespeeld werd, ze heeft de kinderen een plan laten maken en toen dat plan niet spannend en uitdagend meer was, heeft ze door participerend spel de kinderen weer weten te boeien. Hier is sprake van 'opbrengstgericht spel', waarbij de opbrengst is:

- Het spel boeit de kinderen.
- Er wordt gespeeld vanuit het beginspel: de kuilen en de tunnels.
- Het spel heeft zich ontwikkeld, het is rijker en breder geworden door de inbreng van de leerkracht, die de kinderen stimuleerde.

Om werkelijk over 'opbrengstgericht' te mogen spreken in de termen van de inspectie,

Mieke van der Gref

moet dit type observaties met (waar nodig) interventies systematisch plaatsvinden.

2. Gebruik een leerlingvolgsysteem

Hoe volg je nu de leerlingprestaties, als je spelontwikkeling als uitgangspunt neemt? Welke instrumenten zijn er beschikbaar? Je kunt gebruikmaken van observatielijsten, zoals het *Ontwikkelingsvolgmodel* (OVM) van Memelink (Louwe, 2012). Een fragment uit de toelichting op dit volgmodel luidt: 'Het *Ontwikkelingsvolgmodel* is een longitudinaal observatiesysteem waarin allerlei aspecten van de kinderlijke ontwikkeling in de vorm van ontwikkelingslijnen met ontwikkelingsfasen per halfjaar zijn uitgewerkt. Het instrument wordt gebruikt in de dagelijkse opvang en onderwijsleersituaties, bij verschillende activiteiten en in gevarieerde situaties. Het instrument kent drie versies en is gericht op verschillende doelgroepen: zeer jonge kinderen (0-4 jaar), jonge kinderen (4-7 jaar) en midden- en bovenbouw van het basisonderwijs (8-13 jaar). In het *Ontwikkelingsvolgmodel* gaat het niet alleen om het observeren en registreren, het model biedt ook handelings-

Opbrengstgericht
spelen in de
zandbak

Als leerkracht **breng je op genuanceerde wijze de ontwikkeling van kinderen in kaart** en communiceer je hier op een professionele manier over met ouders, collega's en deskundigen. Jij hebt de verantwoordelijkheid voor ieder kind dat aan jouw zorg is toevertrouwd.

Human Touch Photography

De kinderen hebben een aandeel in de huishoek en voelen zich verantwoordelijk

Kijk naar de essentie van de evaluatiesystemen en pas deze leeftijdsgericht toe

voorstellen om het kind verder te brengen in zijn ontwikkeling. Afhankelijk van de behoeften wordt soms voor een individueel kind, soms voor een groepje kinderen een passend spelaanbod verzorgd.'

Naast het *Ontwikkelingsvolgmodel* kunnen de bekende toetsingslijsten gehanteerd worden (Cito). Onze stelling is immers dat kinderen – ook als men gebruik maakt van spel als didactisch middel – ook op taal, rekenen en andere vakgebieden presteren.

3. Ga de effecten van de zorg na

Als je de zorg voor kinderen vormgeeft vanuit het perspectief van spel en spelontwikkeling, hoe ga je dan de effecten van die zorg na? Wat levert het spel aan opbrengsten op? En hoe kun je de kwaliteit van het spel van kinderen verhogen? Als positieve uitkomsten van spel willen we hier noemen: volharding, strategisch handelen, alternatieven ontwikkelen, sociale en communicatieve vaardigheden ontwikkelen, taakbeheersing, delen en hulpvaardigheid ontwikkelen, morele groei (besef wat

wel kan en wat niet), kortom: kennis en vaardigheden die ieder mens nodig heeft om zich thuis te voelen in de 21ste eeuw.

Door een professionele waarneming kan de leerkracht goed in beeld brengen hoe de spelontwikkeling van het kind is, wat de sterke punten zijn en waar nog wat meer te bereiken is. Ook op het brede terrein van het spel kan een specifiek zorgplan geformuleerd worden, zowel op individueel als op groepsniveau. In het praktijkvoorbeeld moet Josephine de vier kinderen blijven observeren en kijken of het hen lukt om hun spel te verrijken en te verdiepen.

Het is het belangrijkste dat er transfer plaatsvindt: dat er ook in andere spelsituaties werkelijk gespeeld wordt.

4. Evalueer jaarlijks de opbrengsten

Er is steeds meer nadruk komen te liggen op de rol van de schoolleider bij de kwaliteitszorg. De schoolleider moet goed zicht hebben op wat er op zijn school gebeurt en moet goede instrumenten hebben om de kwaliteit ervan te meten. Elke school heeft een systeem waarmee de ontwikkeling van de kinderen gevolgd wordt. Dit mag dus niet afhankelijk zijn van de werkwijze van de individuele leerkracht. Het is belangrijk dat er regelmatig (jaarlijks) geëvalueerd wordt. De school moet haar gegevens over de resultaten, de zittenblijvers en de uitstroom aan de inspectie leveren. Het is de vraag hoe de gegevens het best kunnen worden aangeleverd. Moet er differentiatie in de eisen wordt aangebracht? 'Leeropbrengsten' worden in de onderbouw anders in kaart gebracht dan in de bovenbouw. De ontwikkelingspsychologie heeft ons geleerd dat de activiteiten van jonge kinderen een spelkarakter hebben. In het waarderingsskader dat de Inspectie gebruikt, moet spel dan ook een gelijkwaardige plaats krijgen aan de andere activiteiten.

5. De school evalueert regelmatig het onderwijsproces

Onderwijs moet effectief zijn: de tijd besteed aan onderwijs moet resultaat opleveren en opbrengstgericht zijn. En na het evalueren moet men conclusies trekken worden en eventueel veranderingen inzetten. Ook het spel en het zich spelend ontwikkelen kent doelen, zogenaamde 'brede doelen'. Deze brede doelen

kunnen teruggebracht worden tot een aantal hanteerbare gedifferentieerde doelen. Kinderen ontwikkelen zich immers niet allemaal volgens hetzelfde stramien. Spel kan geëvalueerd worden aan de hand van de PDCA-cyclus (*plan – do – check – act*), zoals in het praktijkvoorbeeld door Josephine is gedaan: er was een plan, er is gespeeld, er is besproken wat er gedaan is (klopte dat met het oorspronkelijke plan?) en het spel kende een vervolg, namelijk 'spelen met het spel' ... mooier kan bijna niet! Een en ander houdt wel in dat de evaluatiemiddelen die in de bovenbouw gehanteerd worden, niet zomaar ingezet kunnen worden in de onderbouw. Ons advies is: kijk naar de essentie van de evaluatiesystemen en pas deze leeftijdsgericht toe.

Ontwikkeling binnen spel

Zoals uit het voorgaande blijkt, vinden wij dat ontwikkeling binnen spel ook opbrengstgericht is. We beseffen dat dit heel wat vraagt van de directie en het personeel van de school. De bekende evaluatie- en toetsystemen werken niet bij spel. Het kost tijd en inspanning om nieuwe modellen te hanteren. De leerkracht (school) dient:

- kennis te hebben van spelontwikkeling en van ontwikkelingsvolgmodellen: zie hiervoor onder andere de informatie van OGO (Ontwikkelingsgericht onderwijs, www.stichting-ogo.nl) en het boek *Van spelen tot serious gaming* (Van der Aalsvoort, 2011);
- creatief en flexibel te zijn: probeer om vakgebonden activiteiten en programma's via een spelgerichte benadering aan te bieden;
- beweging (zeker bij jonge kinderen) te verbinden met leren en ontwikkelen (Mieras, 2011);
- de kinderen te betrekken in het 'leer- / speelproces': laat hen nadenken over wat ze moeten leren en weten, zodat zij zelf medeverantwoordelijk worden voor het resultaat;
- methoden te gebruiken, en programma's in de vorm van bronnenboeken: volg je eigen programma dat gericht is op de ontwikkeling van de kinderen in jouw groep;
- doelen te stellen bij spel en spelen: als kinderen moeite hebben om die doelen te halen, dan is het aan jou als leerkracht om hier zinvol te interveniëren, in kleine doelgerichte stappen.

Huishoek

De huishoek is altijd 'in', vooral bij de meisjes. Op zich geen probleem, maar het spel kent niet veel variatie: vader moet werken en moeder blijft thuis, kookt het eten, verzorgt de baby en maakt het huis schoon. Ja, erg geëmancipeerd is dat niet ... Josephine heeft als doel gesteld: breder spel in de huishoek. Ze probeert de klas hierbij te betrekken en voert het volgende stappenplan uit:

Stappenplan breder spel

1. Josephine voert in de groep een gesprek over andere mogelijkheden in de huishoek. Er komt een aantal suggesties: het huis inrichten als dat van opa en oma; een kookhoek inrichten. Met een klein groepje wordt een van de suggesties uitgewerkt: de kookhoek zal worden ingericht.
2. Het groepje inventariseert wat er nodig is.
3. Alle leden van het groepje nemen iets mee voor in de kookhoek.
4. Alle kinderen maken recepten, er komt zelfs een boek met kinderrecepten en tekeningen.
5. Josephine maakt groepjes van twee kinderen, waarbij ze zorgt voor een match: ze let op het aspect 'leren van elkaar', de een kan de ander begeleiden.
6. De kinderen koken twee aan twee, met een echte oven (daar heeft Josephine voor gezorgd).

Welke doelen zijn hier bereikt?

- Het spel in de huishoek is verbreed.
- De kinderen hebben een aandeel in de hoek en voelen zich verantwoordelijk.
- Na verloop van tijd wordt de hoek uitgebreid met een restaurant.
- De kinderen stimuleren elkaar: ze geven elkaar opdrachten en zoeken gezamenlijke doelen.

Zorg voor visieontwikkeling bij het hele schoolteam: 'spel is belangrijk voor jonge en oudere kinderen'. Zo draag je bij aan het creëren van een op spel georiënteerd curriculum (Van Oers & Duijkers, 2012). ●

- Aalsvoort, G.J. van der (red.). *Van spelen tot serious gaming*. Leuven: Acco Uitgeverij.
- Boomsma, C. & Bosch, W. (2012). Opbrengstgericht werken en spel. *JSW*, 96 (8), 40-43.
- Louwe, J.J. (red.). *Het ontwikkelingsvolgmodel: verantwoording en achtergrondinformatie*. Amersfoort: Agiel.
- Schipper, S. (2011). Als je niet speelt, komt het niet goed met jou. Een interview met wetenschapsjournalist Mark Mieras over het belang van spelen. *Mensenkinderen*, 27 (128), 21-24.
- Oers, B. van & Duijkers, D. (2012). Teaching in a play-based curriculum: theory, practice and evidence of developmental education for young children. *Journal of Curriculum Studies*, 44 (1), 1-24.

LITERA
TUUR!